

פרשת המבול

פתיחה

את הפרק השמיני בספרו **פרקי בראשית**¹ הקדיש הרב מרדכי ברויאר (להלן: הר"ב) לביאור נרחב של פרשת המבול. כדרכו עמד הר"ב על כך שהתורה מתארת את המבול בשתי בחינות שונות, המהוות המשך לשני תיאורי הבריאה בתחילת ספר בראשית: התיאור של פרק א' במידת שם אלוהים (להלן: בחינה א'), והתיאור של פרקים ב'-ג' במידת שם הוויה (להלן: בחינה ב').² שלושה שלבים בדיונו של הר"ב: בשלב הראשון חילק את פסוקי הפרשה לפי שיוכם לבחינה שאותה הם באים לבטא, על פי שמות ה' המופיעים בהם ועל פי סגנונם, והציגם באופן נפרד.³ בשלב השני עמד הר"ב על הייחוד שבכל אחד מהתיאורים שבהם מציגה התורה את השלבים השונים של המבול, וניסה לבאר מה בא תיאור זה לבטא, ולעתים גם ניסה לבאר מדוע תיאור זה אופייני להנהגה הכללית שאליה הוא משתייך. בשלב השלישי התייחס הר"ב לצירוף ההנהגות השונות. בשלב הזה עמד על פסוקים שאינם שייכים לאחת מן הבחינות אלא נאמרו ביסודם במסגרת של צירוף ההנהגות, וכן על מקומות שבהם סדר הפסוקים המופיע לפנינו בתורה שונה מן הסדר שבו היו הפסוקים אמורים להופיע אילו נכתבה כל בחינה בפני עצמה ללא השפעת חברתה. במאמרי אסתמך על רוב דברי הר"ב ביחס לשלב הראשון - חלוקת הפסוקים לפי דרכי ההנהגה השונות,⁴ אולם אבוא להציע הסבר אחר לשלב השני, העוסק במשמעותו של כל אחד מהתיאורים, וכן בהשתלבותו במגמה הכללית של אותה הנהגה בתורה. לשלב השלישי, העוסק בצירוף ההנהגות, אין בכוונתי להתייחס.

1. מ' ברויאר, **פרקי בראשית**, אלון שבות תשנ"ט. מספרי העמודים המצוינים במאמרי מתייחסים לספר זה. ציוני פסוקים המובאים ללא שם הספר מתייחסים לספר בראשית.
2. בחינות שונות בתורה ניתן למצוא, כידוע, בפרשיות רבות. עיין בפרק המבוא של **פרקי בראשית**.
3. פירוט הלשונות האופייניים לכל אחת מהבחינות ראה לדוגמה בעמ' 155.
4. רק בשני חצאי פסוקים אעלה ספק בנוגע לחלוקה שהציע הר"ב.

הר"ב האריך בדבריו בעמל רב לבאר פרטים ופרטי פרטים של לשונות הכתובים לכל אורך הפרשה, עיין שם בדבריו הנחמדים.⁵ אולם בהצגת דבריו לא אכלול התייחסות לפרטים אלו, משום שאל התפיסה הכללית העולה מהכתובים מגמתו.

שיטת הרב ברויאר בהסבר היחס בין הבחינות וקשייה

בכל אחת מהבחינות מציגה התורה את דבר ה' אל נח לקראת בוא המבול. בבחינה א' מדבר אלוהים עמו זמן רב קודם המבול ומצווה אותו באופן מפורט על עשיית התיבה, ובצד זה מציג לפניו את תכניתו להביא מבול לשחת כל בשר, שמחמתו יידרש נח לתיבה.

וזה לשון הכתוב בבחינה זו (עמ' 146):

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְנֹחַ קַץ כָּל בְּשָׂר בָּא לִפְנֵי מִי מְלֹאָה הָאָרֶץ חֲמָס מִפְּגִיעָהּ וְהִנְנִי מְשַׁחֲתָם אֶת הָאָרֶץ. עֲשֵׂה לְךָ תֵּבַת עֲצֵי גִפְרִית קַנִּים תַּעֲשֶׂה אֶת הַתֵּבָה וְכִפַּרְתָּ אֹתָהּ מִבַּיִת וּמִחוּץ בַּכֹּפֶר. וְזֶה אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה אֹתָהּ שְׁלֹשׁ מְאוֹת אַמָּה אַרְדָּו הַתֵּבָה חֲמִשִּׁים אַמָּה רְחֹבָהּ וּשְׁלֹשִׁים אַמָּה קוֹמָתָהּ. צֹהַר תַּעֲשֶׂה לַתֵּבָה וְאֶל אַמָּה תִּכְלְנָהּ מִלְּמַעַלָּה וּפְתַח הַתֵּבָה בְּצַדָּהּ תִּשִׂים תַּחְתִּים שְׁנַיִם וּשְׁלֹשִׁים תַּעֲשֶׂה. וְאֲנִי הִנְנִי מֵבִיא אֶת הַמַּבּוּל מִיָּם עַל הָאָרֶץ לְשַׁחַת כָּל בְּשָׂר אֲשֶׁר בּוֹ רוּחַ חַיִּים מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם כָּל אֲשֶׁר בָּאָרֶץ יָגוּעַ. וְהִקְמַתִּי אֶת בְּרִיתִי אִתְּךָ וּבֵאתָ אֵל הַתֵּבָה אִתְּךָ וּבְנִיךָ וְאִשְׁתְּךָ וּבְנֵי בְנִיךָ אִתְּךָ. וּמִכָּל הַחַי מִכָּל בְּשָׂר שְׁנַיִם מִכָּל תְּבִיאָה אֵל הַתֵּבָה לְהַחֲיֹת אִתְּךָ זָכָר וּנְקֵבָה יְהִי. מִהַעוֹף לְמִינֵהוּ וּמִן הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ מִכָּל רֶמֶשׂ הָאֲדָמָה לְמִינֵהוּ שְׁנַיִם מִכָּל יְבָאוּ אֵלֶיךָ לְהַחֲיֹת. וְאִתְּךָ קַח לְךָ מִכָּל מֵאֵלֶּךָ אֲשֶׁר יֵאָכֵל וְאִסַּפְתָּ אֵלֶיךָ וְהָיָה לְךָ וְלָהֶם לְאֹכֶלָּה. וַיַּעַשׂ נֹחַ כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ אֱלֹהִים כֹּן עָשָׂה (ו', יג-כב).

לעומת זאת בבחינה ב' מדבר ה' עם נח שבעה ימים קודם המבול, כשהתיבה כבר עשויה. הציווי על עשיית התיבה אינו מופיע כלל בבחינה זו. בדבריו מציג ה' את הפורענות העתידה לבוא על כל היקום, ומחמתה הוא מצווה את נח להביא מכל הבהמה והעוף אל התיבה, כדי שיינצלו עמו.

לשון הכתוב בבחינה זו (עמ' 138):

וַיֹּאמֶר ה' לְנֹחַ בֵּא אִתְּךָ וְכָל בְּיֹתֶךָ אֵל הַתֵּבָה כִּי אִתְּךָ רְאִיתִי צְדִיק לִפְנֵי בְּדוֹר הַזֶּה. מִכָּל הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה תִּקַּח לְךָ שְׁבָעָה שְׁבָעָה אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ וּמִן הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר לֹא טְהוֹרָה הוּא שְׁנַיִם אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ. גַּם מִהַעוֹף הַשָּׁמַיִם שְׁבָעָה שְׁבָעָה זָכָר וּנְקֵבָה לְחַיּוֹת זָרַע עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ. כִּי לְיָמַי עוֹד שְׁבָעָה אֲנֹכִי מִמְטִיר עַל הָאָרֶץ אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה וּמַחֲיִיתִי אֶת כָּל הַיְקוּם אֲשֶׁר עֲשִׂיתִי מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה. וַיַּעַשׂ נֹחַ כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּהוּ ה' (ז', א-ה).

5. גם אם יצדקו דבריי מדבריו באשר להבנה הכללית של הפרשה, ערכם של אותם ביאורי הר"ב ביחס לפרטי הפרטים ודקדוקי לשון הפרשה לא יסולא בפז.

מזה שהוצרך ה' לפרט בפני נח את הפורענות העתידה שמחמתה עליו לבוא אל התיבה, למד הר"ב כי בעת שציווה ה' את נח על עשיית התיבה לפי בחינה ב', לא נאמרה לו תכלית עשייתה, והיה עליו לעשותה כמצווה שמעית ללא טעם (עמ' 140). לאור זה הוסיף הר"ב וביאר את ההבדל שבין שני הפסוקים המספרים בשבחו של נח לפי בחינה זו (ו', ח; ז', א): בזמן גזר הדין על הרשעים עדיין לא הייתה צדקתו של נח מבוררת, ולא היה אלא במדרגה של "מצא חן בעיני ה'" (ו', ח). רק לאחר שעמד בניסיון הקשה של עשיית מצוות ה' שאין טעמה בצדה ללא ערעור עליה, נתברר שצדיק הוא וראוי שייגמר דינו לחיים - "כי אתך ראיתי צדיק לפני" (ז', א).

לעומת זאת בבחינה א' מתואר נח כצדיק המתהלך את האלוהים מיום שעמד על דעתו: "נח איש צדיק תמים היה בדרתיו את האלהים התהלך נח" (ו', ט), ומחמת כן לא היה זקוק נח שייגזר דינו לחיים, שהרי מאחר שלא היה כלול במעשי הרשעים ממילא מוצא היה מלכתחילה מכלל גזר דינם (עמ' 145).

בביאור החילוק בין ההנהגות השונות, מעלה הר"ב (עמ' 146) השערה ולפיה בהנהגת שם אלוהים דיו לאדם שהוא זוכה בדין, והואיל ואין מחייבים בדין אדם שלא עשה עוול, אפילו אם את הטוב בפועל עדיין לא עשה, כבר ראוי הוא להיקרא צדיק. לעומת זאת בהנהגת שם הוויה, המורה על ההתגלות המביאה לידי קרבת ה', אין אדם זוכה במעלה זו אלא אם כן הוא עושה טוב באופן פעיל, ולפיכך לא היה די בזה שנח ימצא חן בעיני ה' בכך שלא הלך בדרך הרשעים, אלא נדרש היה שיעמוד בניסיון ויוכיח בזה שהוא הולך באורחות צדיקים, כדי שייגזור ה' את דינו לחיים.

וכל דבריו בזה תמוהים בעיני:

א. מאחר שבבחינה ב' נמנעה התורה מלהביא בפנינו את מצוות ה' לנח על עשיית התיבה, נראה שעשייה זו לא היה לה משקל רב לפי בחינה זו, ולא ניתן לראות בה דבר משמעותי ומכריע כל כך.

ב. ההנחה שמציאת חן בעיני ה' דרגה פחותה היא מדרגת הצדיק, אינה נראית לי מבוססת דייה, שהרי פשוט הוא שכשאמר אברהם בבקשתו על אנשי סדום לפני ה' "האף תספה צדיק עם רשע" (ח, כג), לא התכוון דווקא לצדיק העושה טוב באופן פעיל, אלא כל שסר מרע ולא הלך בדרך רשעים של סדום אינו ראוי שייספה בעוונם. לעומת זאת על משה בגובה מעלתו נאמר "וגם מצאת חן בעיני" (שמות ל"ג, יב), ובזכות מדרגתו זו הוא מבקש "הודיעני נא את דרךך" וזוכה לכך (שם, יג), ובני ישראל זוכים עמו ל"הלא בלכתך עמנו ונפלינו אני ועמך מכל העם אשר על פני האדמה" (שם, טז).

ג. פרט לזה, אין מסתבר שמי שלא עשה רע כדרכם של אנשי דור המבול ייספה עמו, ולא יצא צדיק בדינו רק מפני שלא עשה טוב באופן פעיל.

ד. לדעת הר"ב, הציווי על עשיית התיבה בבחינה ב' נאמר לנח ללא טעמו בצדו, וראיה לדבר הביא מזה שבציווי על הכניסה לתיבה מפרט ה' את כוונתו למחות את היקום, ומוכח מזה שעד שעה זו לא הודיעו ה' את כוונתו. אולם ראיה זו אינה מכרעת: אפשר להבין שכאשר ה' מצווה על הדבר בסמוך למעשה, יחזור על פרטי הציווי ותכליתו למרות שנאמרו כבר בעבר בציווי מקדים. מעין זה מצינו בפרשת קריעת ים סוף. בתחילה מצווה ה': "דבר אל בני ישראל וישבו ויחנו לפני פי החירות... וחזקתי את לב פרעה ורדף אחריהם ואכבדה בפרעה ובכל חילו וידעו מצרים כי אני ה'" (שמות י"ד, ב-ד). ולאחר שנקרע הים: "דבר אל בני ישראל ויסעו... ואני הנני מחזק את לב מצרים ויבאו אחריהם ואכבדה בפרעה ובכל חילו... וידעו מצרים כי אני ה'" (שם, טו-יח). הרי שסמוך להטבעת המצרים חוזר ה' על תכלית הדבר, "ואכבדה... וידעו מצרים", למרות שכבר הוזכרה התכלית בתחילה.⁶

בהמשך (עמ' 147-151) עומד הר"ב על הבדל נוסף בין שתי הבחינות. ההבחנה שלו מתבססת על כך שבבחינה א' משתמע שבעלי החיים יבואו אל התיבה מעצמם באורח פלא - "יבאו אליך להחיות" (ו', כ); ואת הדרישה "תביא אל התבה להחיות אתך" (שם, יט) יש לבאר שאינה אלא הוראה לפתוח להם את פתח התיבה כדי שיוכלו להיכנס. לעומת זאת בבחינה ב' נאמר "מכל הבהמה הטהורה תקח לך שבעה שבעה" (ז', ב), ומשמע שנח מצווה לטרוח בעצמו באיסוף היצורים לצורך הצלתם בתיבה, ואין בהצלה זו כל נס גלוי, שהרי מעשה האדם היא. את דברי ה' המתארים את סדר ההצלה לפי בחינה א' (ו', יח-כ) מגדיר הר"ב כדברי הבטחה ולא כדברי מצווה, ולכן הם פותחים במילים "והקמתי את בריתי אתך", ברית שעניינה הצלתו של נח על ידי ביאתו אל התיבה.

לאור זה מסכם הר"ב את היחס בין שתי הבחינות (עמ' 149): בבחינה א' נתגלה כוח האדם רק במידה מועטת, שהרי לא היה עליו לעשות למען ההצלה עצמה, ומה שהוטל עליו הוא רק להכין את ההצלה (ואף לעניין זה תרומתו היא בעלת משקל מועט). כנגד זה האלוהים עסק בהצלה עצמה, והוא הניח, במופת גלוי לעין, יסוד לעולם החדש העתיד לקום אחר החורבן. ויש בזה משום חזרה על מעשה בראשית, שהרי אלוהים מקבץ מכל מין זכר ונקבה כדי לחזור אחר כך על ברכת 'פרו ורבו'.

6. דוגמה נוספת ניתן למצוא בעניין עונשם של משה ואהרן המפורט סמוך לחטאם, וטעמו בצדו: "יען לא האמנתם בי להקדישני... לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ אשר נתתי להם" (במדבר כ', יב). ובכל זאת סמוך לפטירתם חוזר ה' ומזכיר את הטעם לכן שמתים הם קודם הכניסה לארץ: "אֲסֹף אֶהָרֶן אֶל עַמּוֹ כִּי לֹא יָבֹא אֶל הָאָרֶץ... על אשר מריתם את פי למי מריבה" (שם, כד). "עלה אל הר העברים... ומת בהר אשר אתה עלה שמה... על אשר מעלתם בי בתוך בני ישראל" (דברים ל"ב, ב, מט-נא).

לעומת זאת בחינה ב' מהווה את ההפך הגמור. היא באה להודיע לא את כוחו של ה' אלא את כוחו של האדם, שהרי ה' מסר את ההכנה להצלה ואת ההצלה עצמה לנח, שנצטווה לעשות את התיבה ובכך להכין את ההצלה, ואף לעסוק בהצלה עצמה על ידי איסוף בעלי החיים בשבעה ימים.

ונראה לי שאין דברים אלו מבוססים דיים. החילוק בין "יבאו אליך" הנאמר בבחינה א' ל"תקח לך" הנאמר בבחינה ב', אינו מורה על כך שבבחינה א' אין נח עוסק בהצלה אלא אלוהים, ובבחינה ב' נח הוא העוסק בהצלה. חילוק זה נובע מכך שבבחינה א' מדובר על היאספות בעלי החיים לצורך הצלתם, ומאחר שדבר זה למעלה מכוחו של אדם הוא, העיר ה' את רוח החיות להיאסף אל התיבה, והמעשה המוטל על נח הוא להכניסם אל התיבה - "תביא אל התבה להחיות אתך". לעומת זאת בבחינה ב' הציווי להביא שבעה שבעה מכל הבהמה הטהורה עניינו הכנה לעבודת ה' בהקרבת הקרבנות לאחר המבול, ולכן פעולה זו מוטלת על נח עצמו.⁷ סיוע לדבר ניתן למצוא בזה שהכתוב משתמש בלשון מקבילה לאסיפת הבהמות הטהורות קודם המבול, ולהקרבתן לאחריו - "מכל הבהמה הטהורה תקח לך שבעה שבעה" (ז', ב), ו"יקח מכל הבהמה הטהורה... ויעל עלת במזבח" (ח', כ).

הפסוק החותם את דברי אלוהים אל נח בבחינה א' הוא: "ויעש נח ככל אשר צוה אתו אלהים כן עשה" (ו', כב), וברור שהוא מתייחס לכל האמור בפרשה, כולל ביאת נח ומשפחתו אל התיבה וכולל הכנסת בעלי החיים עמו. ואם כן ברור שבמצווה עסקינן,⁸ וכן עולה מהפסוק החותם את תיאור כניסתם אל התיבה "כאשר צוה אלהים את נח" (ז', ט), המתייחס לביאתו ולביאת כל חי אל התיבה, ואם כן לא ניתן לראות דברים אלו כהבטחות אלא כמצוות ממש.⁹

מהתבוננות בשני התיאורים מסקנתי הפוכה לגמרי ממסקנתו של הר"ב. בבחינה א' מופיע ציווי מפורט ביותר של התיבה על מידותיה ומרכיביה השונים.¹⁰ לעומת זאת בבחינה ב' כאמור, אין מוזכר כלל הציווי על עשיית התיבה, ואילו הפסוק "ויפתח נח את חלון התבה אשר עשה" (ח', ו), היה מקום לחשוב שלפי בחינה זו

7. אמנם בהמשך מתייחס הכתוב לכל שאר הבהמות, אך יש להבין שהשימוש בציווי 'תקח' מתייחס רק לבהמות הטהורות, ואילו הטמאות באו מעצמן - כדברי רמב"ן בפירושו לפסוק ט: "כי הבאים להנצל מעצמם באו, ואשר לצורך הקרבן טרח במצוה, כי כן נאמר לו".

8. לשון זו מקבילה למקומות רבים בתורה שמדובר בהם על קיום מצוות ה', כגון שמות י"ב, כח, נ; ל"ט, לב; במדבר ה', ד.

9. ולא מחוורים בזה דברי הר"ב (עמ' 171): "וכאשר באו הניצולים אל התיבה נתקיימו הדברים שנאמרו לו **כהבטחה**... וכך נתקיימה **הבטחת** ההצלה שנאמרה לו בשם אלהים".

10. פירוט זה מזכיר במידת מה את הציווי על עשיית המשכן.

ירדה התיבה מן השמים.¹¹ מזה נראה שלמרות שנח הוא שעשה את התיבה, כוונת הכתוב להציג זאת כאילו ה' קורא אל נח להיכנס לתיבה שהכין הוא עבורו, כשכר על צדקתו. ונראה שהציווי לנח לפי בחינה זו עיקרו הצלת חיי עצמו ובני ביתו, הכנת הבהמות הטהורות לצורך עבודת ה' העתידה וקיבוץ שאר הבהמה והעוף להצלתם.

אדם ואלוהיו בשתי הבחינות של סיפור הבריאה

כדי לבאר את דעתי בהבנת היחס בין שני התיאורים, ברצוני להתבונן בשתי הבחינות של פרשת הבריאה, שהבחינות של תיאור המבול מהוות המשך שלהן.

תיאור העולם ויחס ה' אליו המופיע בבראשית א', שונה בנקודות רבות מתיאורם בפרק ב'. לצורך ענייננו נעמוד כאן על חלק מהן.¹²

בפרק א' מתואר האל כנבדל וכמרוחק מן העולם. האל בורא את העולם בחכמתו, מוציאו מחושך לאור ומתוהו לחיים, וקובע בו חוקיות ומחזוריות טבעית המאפשרות את קיומו האוטונומי ללא התערבות פעילה ומתמדת של בוראו. הרקיע ידאג להבדלה בין שמים לארץ: "ויהי מבדיל בין מים למים" (פס' ו); והמאורות ידאגו למחזוריות היום והלילה ולחילופי עונות השנה: "יהי מארת... להבדיל בין היום ובין הלילה והיו לאתת ולמועדים ולימים ושנים" (פס' יד).

בצומח ובחי הוטבעו כוחות השומרים על הפרדת המינים: "למינו", "למינהו", "למינהם" וכד' (פס' יא-יב, כא, כד-כה). כן הוטבעו בהם כוחות השומרים על קיום המין לדורותיו. בצומח: "עשב מזריע זרע למינהו ועץ עשה פרי אשר זרעו בו למינהו" (פס' יב), ובחי: "פרו ורבו ומלאו את המים בימים והעוף ירב בארץ" (פס' כב).

בעולם כזה שבו אין האלוהים מתגלה באופן מתמיד, נברא האדם כדי להיות שליח אלוהים ונציגו בעולם: "נעשה אדם בצלמנו כדמותנו וירדו בדגת הים ובעוף השמים ובבהמה ובכל הארץ" (פס' כו). תפקיד האדם, הנברא 'בדמות בוראו', הוא להיות שלוחו בהנהגת העולם, ולפיכך הלבישו האל הוד מלכות: "וכבוד והדר תעטרהו. תמשילהו במעשי ידיך כל שְׁתָּה תחת רגליו" (תהילים ח', ו-ז).

לעומת זאת מתיאור יצירת העולם שבפרק ב' עולה תמונה שונה של האדם ושל תפקידו בעולם. לפי תיאור זה יוצר העולם מופיע ומתגלה בו תדיר. הביטויים

11. אמנם גם מצירוף הבחינות בתורה ומהופעת הציווי שבבחינה זו לאחר הציווי על עשיית התיבה בבחינה א', משתמע שכוונת התורה שנבין שנח הוא שעשה את התיבה במצוות ה'.

12. עיין עוד בדברי הר"ב, פרקי מועדות, ירושלים תשמ"ו, עמ' 15, 185-196.

המתארים את היצירה מורים על פעילות מוחשית כביכול של הקב"ה בעולם. לעומת "ויאמר", "ויעש", "ויברא" של פרק א', שהם ביטויים כלליים ומופשטים משהו, בפרק ב' התיאורים הם ספציפיים יותר ויש בהם מידה רבה של הגשמה - "וייצר... ויפח" (פס' ז), "ויטע... ויצמח" (פס' ח-ט), "ויקח... את האדם וינחהו" (פס' טו), "ויקח... ויסגר בשר... ויבן את הצלע... ויבאָה" (פס' כא-כב). בהמשך פרשת גן עדן אף מתוארת במפורש התגלות ה' בעולם: "ה' אלהים מתהלך בגן" (ג', ח). אין ביטויים המעידים על חוקיות בבריאה זו, ואין כאן זכר לכוחות עצמאיים המקיימים את העולם. ה', יוצר העולם, הוא בעצמו המושל בו והדואג לקיומו. בעולם זה אין האדם נשלח כנציג אלוהים למשול בעולם. השאיפה להיות כאלוהים - לחטא תיחשב (ג', ה), שהרי בכך הוא מורד במלכות. עליו להראות את כניעתו בפני ה' ולקבל את מרותו: "ויצו ה' אלהים על האדם" (ב', טז). לפי בחינה זו נברא האדם להתענג על ה' ולשבוע מטובו. לפיכך ניתן האדם בגן ה', במקום עדן וחיים, בצל כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל, הצומח על שפת הנהר היוצא מעדן להשקות את הגן. הוא נצטווה גם לשמור על כל הטוב שהשפיע ה' עליו - "וינחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה" (שם, טו). על עולם זה אמר דוד בשירו:

מה יקר חסדך אלהים ובגני אדם בצל כנפיך יחסיו. ירונו מדשן ביתך ונחל עדניך תשקם. כי עמך מקור חיים בארץ נראָה אור. משך חסדך לידעיך וצדקתך לישרי לב (תהילים ל"ו, ח-יא).¹³

הבדל נוסף בין שני תיאורי הבריאה: תיאור הבריאה של פרק א' מתייחס למכלול היקום. לכל חלק ממנו ישנה חשיבות עצמית, ואם הוא מן המרכיבים הכלליים של העולם הוא זוכה ליום של בריאה המיוחד לו, ובסיום עשייתו נאמר "וירא אלהים כי טוב". האדם הוא החלק העליון שבבריאה, וכאמור מופקד הוא לשלוט בעולם הנברא ולכבשו. העולם ואשר בו מתוארים מנקודת מבט חיצונית אובייקטיבית. אופן זה של תיאור מתאים לעולם שכולו, על כל מרכיביו, מהווה גילוי של חכמתו, הודו והדרו של האל הבורא, וכדברי המשורר במזמור 'ברכי נפשי'¹⁴ (תהילים ק"ד, א, כד). "ה' אלהי גדלת מאד הוד והדר לבשת... מה רבו מעשיך ה' כלם בחכמה עשית מלאה הארץ קנינך".

13. ועיין במאמרי, 'ביד חזקה שתיים - שתי מגמות בתיאור יציאת מצרים', **מגדים**, י, תש"ן, עמ' 20-9, ושם ביארתי על פי הבחנה זו את שתי הבחינות שבהן מתארת התורה את שליחותם של משה ואהרן במצרים, וכן את שתי הבחינות שבהן מתוארות מכות מצרים וקריעת ים סוף.

14. המיוסד כולו על תיאור הבריאה של בראשית א', כידוע. ראה: **דעת מקרא**, תהילים חלק ב' עמ' רסד.

לעומת זאת בפרק ב' מוקד התיאור הוא האדם. הוא הנוצר ראשונה, וכל שאר המעשים נוצרים בעבורו. דברים שאין להם יחס ישיר אל האדם, דוגמת השמים, הים והמאורות, אינם זוכים להתייחסות.¹⁵ תיאורי ההתרחשויות מוצגים בדרך כלל מנקודת מבטו הקיומית של האדם. לפי בחינה זו נראה שיצירת העולם עניינה התגלות ה' דרך נשמת החיים שה' נופח מ'דיליה' באדם.

בתיאור הבריאה של פרק א' אלוהים פועל לפי תכנית ומחשבה, שמראש כוללת את סוף המעשה. לעומת זאת בפרק ב' מעשי ה' בעולם מתוארים בדרך של ניסוי וטעייה כביכול: "לא טוב היות האדם לבדו" קובע ה' (פס' יח), ומנסה למצוא לאדם עזר ביצירת החיות. ניסיון זה אינו מצליח, ולכן בונה ה' מצלעו את האישה. אז אומר האדם: "זאת הפעם עצם מעצמי..." (פס' כג).

לאור כל האמור בהבחנה בין שתי הבחינות בפרשיות הבריאה, נראה לבאר את המשכן של בחינות אלו בתיאור המבול בדרך שתוצג להלן.

החטא וגזר הדין

הפסוקים השייכים לבחינה א' (עמ' 142-143):

וּתְשַׁחַת הָאָרֶץ לְפָנַי הָאֱלֹהִים וּתְמַלֵּא הָאָרֶץ חֲמָס. וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָרֶץ וְהִנֵּה
נִשְׁחָתָה כִּי הִשְׁחִית כָּל בָּשָׂר אֶת דְּרָכָו עַל הָאָרֶץ. וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְנֹחַ קַח לְךָ כָּל בָּשָׂר בָּא
לְפָנַי כִּי מְלֵאָה הָאָרֶץ חֲמָס מִפְּנֵיהֶם וְהִנְנִי מְשַׁחֵתֶם אֶת הָאָרֶץ (ו', יא-יג).

הפסוקים השייכים לבחינה ב' (עמ' 137):

וַיֵּרָא ה' כִּי רַבָּה רַעַת הָאָדָם בָּאָרֶץ וְכָל יֵצֵר מַחְשֵׁבֶת לְבוֹ רַק רַע כָּל הַיּוֹם. וַיִּנְחַם ה' כִּי
עָשָׂה אֶת הָאָדָם בָּאָרֶץ וַיִּתְעַצֵּב אֵל לְבוֹ. וַיֹּאמֶר ה' אֲמַחָה אֶת הָאָדָם אֲשֶׁר בְּרָאתִי מֵעַל
פְּנֵי הָאָדָמָה מֵאָדָם עַד בְּהֵמָה עַד רֶמֶשׂ וְעַד עוֹף הַשָּׁמַיִם כִּי נַחַמְתִּי כִּי עָשִׂיתֶם (ו', ה-ח).

בבחינה א' מתייחסים החטא וההשחתה לארץ ולכל בשר אשר בה - "ותשחת הארץ לפני האלהים... כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ" (ו', יא-יג).¹⁶ בתיאור הבריאה ביחס לכל שלב נאמר "וירא אלהים כי טוב" ובהשלמתה "וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד" (א', לא), וכנגד זה בדור המבול "וירא אלהים את הארץ והנה נשחתה" (ו', יב). בעקבות זאת גם העונש מתייחס לארץ ולכל בשר - "קץ כל בשר בא לפני... והנני משחיתם את הארץ".

15. פרט לפסוק הפותח "ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים" (פס' ד), המזכיר את השמים אך מקדים להזכיר את הארץ.

16. אמנם נראה ש"כי מלאה הארץ חמס" עומד בעיקר לעומת "פרו רבו ומלאו את הארץ", צו המטיל על האדם למלא את הארץ בצלם אלוהים שבו נברא.

לעומת זאת בבחינה ב' האדם הוא שחטא; ולעומת נפילת אדם הראשון בחטאו למצב של "דעת טוב ורע" (ב', יז), בדור המבול נשפל האדם עד כי רק רע מתגלה על ידו: "רבה רעת האדם בארץ וכל יצר מחשבת לבו רק רע כל היום" (ו', ה). עונש המחייבה מתייחס קודם כול אל האדם - "אמחה את האדם" (ו', ז), ושאר בעלי החיים נידונים למחייבה כנספחים אליו - "מאדם עד בהמה..." (שם).¹⁷

ההכנות של נח לקראת המבול במצוות ה'

הפסוקים המציגים את מצוות ה' בשתי הבחינות הוצגו בראש המאמר.

בחינה א' - משעה שנברא האדם, הוא המופקד על קיומו ועל פיתוחו של העולם. ולפיכך, כשמגיע אלוהים להחלטה להחריב את העולם שהשחית את דרכו, מטיל הוא על נח, האדם הראוי למלא את השליחות שהוטלה על אדם הראשון, לדאוג ליצירת הגרעין שממנו יצמח העולם שיתחדש לאחר המבול. לפי בחינה זו, התיבה איננה רק אמצעי הצלה מפני כליה - שהרי לצורך זה מסתבר שלא הייתה התורה מאריכה כלל בתיאור פרטי עשייתה; התיבה היא מודל גרעיני זעיר של העולם העתיד להתחדש. לכן במקביל לתיאור המפורט של העולם שבראו אלוהים בשישה ימים, מתארת התורה במפורט את בנייתו של עולם קטן זה על כל מרכיביו. אלא שעולם חדש זה, המתהווה לאחר שכבר הוטל על האדם הנברא בצלם אלוהים התפקיד לכבוש את הארץ בשליחות ה', לא מעשי ידי ה' הוא אלא מעשה ידי שלוחו - האדם. החלק הראשון של הציווי עוסק בתיאור מבנה התיבה עצמה, במקביל לתיאור הבריאה שבשלושת ימי הבריאה הראשונים, שבהם נעשו שמים, ארץ וימים, מקום משכנם של האדם ושאר היצורים.¹⁸ חלקו השני של הציווי מקביל לשני ימי הבריאה האחרונים שבהם נוצרו בעלי החיים. ואכן לשון הכתוב "זכר ונקבה יהיו. מהעוף למינהו ומן הבהמה למינה מכל רמש האדמה למינהו" (ו', יט-כ), מקבילה ללשון שנוקט הכתוב בתיאור בריאתם בפרק א'. וכדרך שמכין אלוהים לכל חי את מאכלו - "ויאמר אלהים הנה נתתי לכם את כל עשב זרע זרע... לכם יהיה לאכלה ולכל חית הארץ... את כל ירק עשב לאכלה" (א', כט-ל), כן מצווה נח ביחס לעולם הקטן שהוא יוצר, להכין את מאכלו ואת מאכל כל חי: "ואתה קח לך מכל מאכל... והיה לך ולהם לאכלה" (ו', כב). בבחינה זו אין דבר אלוהים סמוך לביאת המבול. די בציווי הראשוני על עשיית התיבה והכנתה, ובבוא עת המבול יפעל נח כפי שצווה וייכנס לתיבה וכל החי עמו, ללא צורך בגילוי ה' שילווח אותו; כדרך שהאדם

17. ועיין בדברי הר"ב, עמ' 155-160.

18. "צהר תעשה לתבה" (ו', טז) מקביל לעשיית המאורות, ובמיוחד לשיטת ר' לוי (בראשית רבה נח פרשה לא טז, מהד' תיאודור-אלבק עמ' 283, הובאו דבריו ברש"י) האומר "מרגלית היתה".

שהופקד על הבריאה בפרק א' אינו מלווה בגילוי שכינה בכל צעדיו בעת מילוי תפקידו.

לעומת זאת, בתיאור המבול לפי בחינה ב' חשיבות התיבה אינה אלא כאמצעי להצלת נח וכל החי, ואין כל חשיבות לכך שהתיבה נעשתה על ידו. אין לראות בה גרעין של העולם המתחדש, ולכן אין כל חשיבות למרכיביה ולצורתה. לפיכך בבחינה זו לא מוזכר הציור על עשיית התיבה ואין התורה מתארת את צורתה. מצוות ה' לנח אינה אלא להציל את עצמו ואת כל החי שעתיד לשמשו, הן בקודש והן בחול, והיא מחמלת ה' על הצדיק ההולך בדרכיו. מאחר שהציור הוא גילוי חסדו של ה', הוא נאמר דווקא בסמוך למבול, משום שעל ידי ציווי זה מלווה ה' את הצדיק ומכניסו תחת כנפיו כדי להגן עליו מכל צרה. הדבר בא לידי ביטוי גם בפסוק החותם את תיאור כניסת נח לתיבה, "ויסגר ה' בעדו" (ז', טז), המורה על כך שה' מלווה את הצדיק בעת צרתו וחופף עליו כל היום להגן בעדו.

בתיאור של בחינה א', ההחלטה של אלוהים לשחת את הארץ על ידי המבול אינה עומדת בפני עצמה. היא כוללת גם את ההחלטה להביא לידי יצירת העולם שיתחדש לאחר המבול על ידי נח, ובמקביל לבריאת העולם בראשית, שבה כל שלב משלבי הבריאה נעשה על פי תכנית ידועה מראש. נראה שלפי בחינה זו אילולא היה בדור זה אדם כנח, הראוי שייווצר העולם החדש על ידו, היה אלוהים דוחה את השמדת העולם עד שיימצא אדם כזה שתוכל התכנית האלוהית להתקיים על ידו. לכן מקדימה התורה את תיאור צדקותו של נח לתיאור השחתת העולם, ואת גזר הדין שנגזר על העולם להישחת, אומר אלוהים לנח במסגרת הציור על יצירת הגרעין של העולם שיתחדש.

לעומת זאת החלטת ה' למחות את האדם עקב עשותו רק רע בבחינה ב', הנה תגובתו הספונטנית כביכול, ולא הייתה תלויה כלל במציאת אדם שיהיה ראוי לשרוד. לכן ה' אומרה בלבו, ללא כל תלות בכך שקיים נח המוצא חן בעיניו, ואילולא נח - היה היקום כולו נמחה בלא להשאיר שריד. אולם מאחר ונמצא כזה איש אשר רוח בו, מציינת התורה כחידוש בצד גזר דינו של ה', כי "נח מצא חן בעיני ה'".

המבול

הפסוקים השייכים לבחינה א' (עמ' 166, 178-181):

וְנַח בָּן שֵׁשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וְהַמְבּוּל הָיָה מִיַּם עַל הָאָרֶץ
בְּשָׁנַת שֵׁשׁ מֵאוֹת שָׁנָה לַחַיִּי נֹחַ בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי בְּשִׁבְעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בַּיּוֹם הַזֶּה נִבְקָעוּ
כָּל מַעֲיֵנֹת תְּהוֹם רַבָּה וְאַרְבַּת הַשָּׁמַיִם נִפְתְּחוּ
(ז', ו). (שם, יא).

בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה בָּא נַח וְשֵׁם וְחֵם וַיִּפֹּת בְּנֵי נַח וְאִשֶּׁת נַח וַיְשַׁלְּשֵׁת נָשִׁי בְּנֵי אֲתָם אֶל הַתְּבָה... (שם, יג).

וְהַבָּאִים זָכַר וְנִקְבָה מִכָּל בֶּשֶׂר בָּאוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ אֱלֹהִים (שם, טז).
וַיִּרְבוּ הַמַּיִם וַיִּשְׂאוּ אֶת הַתְּבָה וַתָּרֶם מֵעַל הָאָרֶץ.¹⁹ וַיִּגְבְּרוּ הַמַּיִם וַיִּרְבוּ מְאֹד עַל הָאָרֶץ וַתִּלָּךְ הַתְּבָה עַל פְּנֵי הַמַּיִם. וְהַמַּיִם גָּבְרוּ מְאֹד מְאֹד עַל הָאָרֶץ וַיִּכְסּוּ כָּל הַהָרִים הַגְּבֹהִים אֲשֶׁר תַּחַת כָּל הַשָּׁמַיִם. חֲמֵשׁ עָשָׂרָה אַמָּה מִלְּמַעְלָה גָּבְרוּ הַמַּיִם וַיִּכְסּוּ הַהָרִים (שם, יז-כ).

והפסוקים המתארים את קץ המבול בבחינה זו (עמ' 192, 199):

וַיִּזְכַּר אֱלֹהִים אֶת נַח וְאֶת כָּל הַחַיָּה וְאֶת כָּל הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אִתּוֹ בַּתְּבָה וַיַּעֲבֹר אֱלֹהִים רוּחַ עַל הָאָרֶץ וַיִּשְׂכּוּ הַמַּיִם. וַיִּסְכְּרוּ מַעֲיֵנֹת תְּהוֹם וְאָרְבַּת הַשָּׁמַיִם. וַיִּשְׁבוּ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ הַלּוֹךְ וַיָּשׁוּב וַיִּחְסְרוּ הַמַּיִם מִקְצֵה חֲמִשִּׁים וּמֵאֵת יוֹם.²⁰ וַתִּנַּח הַתְּבָה בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּשִׁבְעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ עַל הָרִי אֲרָרֵט. וְהַמַּיִם הָיוּ הַלּוֹךְ וַחֲסוּר עַד הַחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי בְּעֲשִׂירִי בְּאַחַד לַחֹדֶשׁ נִרְאוּ רְאֵשֵׁי הַהָרִים וַיְהִי בְּאַחַת וָשֵׁשׁ מֵאוֹת שָׁנָה בְּרֵאשׁוֹן בְּאַחַד לַחֹדֶשׁ חָרְבוּ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ. וּבַחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי בְּשִׁבְעָה וָעֶשְׂרִים יוֹם לַחֹדֶשׁ יָבֵשָׁה הָאָרֶץ (שם, יג-יד).

הפסוקים השייכים לבחינה ב' (עמ' 172):

19. את חלקו השני של פסוק יז, "וירבו הימים וישאו את התבה ותרם מעל הארץ", שייך הר"ב לבחינה ב', ובהוכחת הדבר כתב "שהרי אין הוא מזכיר את גבורת המים, אלא נוקט לשון וירבו המים" (עמ' 180). ואיני רואה בכך ראייה, שהרי ניתן להבין שלשון גבורה באה כדי לציין עלייה בדרגת ריבוי המים ולא את עצם הופעתם, ולכן תחילת השפעת מי המבול מצוינת בלשון ריבוי המים ולא בלשון התגברות המים. כמו כן נראה לי שקשה לראות את תיאור הילוך התיבה על פני המים, השייך לבחינה א', שלא כמבוסס על "ותרם התבה" הקודם לו. עוד נראה שהלשון "ותנח התבה... על הרי אררט" (ח', ד) שבסיום המבול, עומד לעומת "ותרם [התיבה] מעל הארץ" שבתחילת המבול, ומאחר שהפסוק המתאר את מנוחת התיבה שייך לבחינה א' (עמ' 193), נראה שאף הפסוק המתאר את התרוממותה שייך לבחינה זו.

20. ביחס לפסוק "וישבו המים מעל הארץ הלוך ושוב ויחסרו המים מקצה חמשים ומאת יום" (ח', ג), כתב הר"ב (עמ' 192) כי מאחר ששוב המים וחסרון המים אינם אלא אחד, והואיל וחסרון המים "מקצה חמשים ומאת יום" קשור לבחינה א', מסתבר ששוב המים קשור לבחינה ב'. אולם נראה שהביטוי "וישבו" מציין את התהליך - שוב המים למקומם בתהום, והביטוי "ויחסרו" מציין את תוצאתו - ירידת מפלס המים, וכוננתו לומר שתוצאת היעלמות המים הייתה חיסרון כזה שגרם לתיבה לנוח על הרי אררט (רמב"ן); ואם כן אין כאן כל כפילות. ומאחר שהלשון "הלוך ושוב" מקבילה ל"הלוך וחסור" (פס' ה), השייכת לבחינה א', נראה שגם היא שייכת לבחינה זו. וכן נראה מעצם השימוש בביטוי "וישבו" המציין שהמים שבים למקומם, דבר המתאים לתיאור של בחינה א', שלפיה מקור המים הוא מהתהום, לעומת בחינה ב' שלפיה מקור המים מהשמים (ח', ב). ושמה קצת סיוע לטענה זו מהלשון המקבילה בתיאור קריעת ים סוף "וישבו המים ויכסו את הרכב" (שמות י"ד, כח), השייכת אף היא לבחינה א' (פרקי מועדות [לעיל, הערה 12], עמ' 250).

וַיְהִי לְשִׁבְעַת הַיָּמִים וַיְמִי הַמַּבּוּל הָיָה עַל הָאָרֶץ
 וַיָּבֵא נֹחַ... אֶל הַתְּבֵה מִפְּנֵי מִי הַמַּבּוּל
 וַיִּסְגֹּר ה' בַּעֲדוֹ
 וַיְהִי הַגֶּשֶׁם עַל הָאָרֶץ אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה
 (ז', ?)
 (שם, ז)
 (שם, טז)
 (שם, יב)

והפסוקים המתארים את קץ המבול בבחינה זו (עמ' 194-198, 199):

וַיִּכְלָא הַגֶּשֶׁם מִן הַשָּׁמַיִם
 וַיְהִי מִקֵּץ אַרְבָּעִים יוֹם וַיִּפְתַּח נֹחַ אֶת חַלּוֹן הַתְּבֵה אֲשֶׁר עָשָׂה. וַיִּשְׁלַח אֶת הָעֶרֶב וַיֵּצֵא
 יְצוּא וְשׁוֹב עַד יְבִשְׁתׁ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ. וַיִּשְׁלַח אֶת הַיּוֹנָה מֵאֶתוֹ לְרִאוֹת הַקָּלוּ הַמַּיִם
 מֵעַל פְּנֵי הָאָדָמָה. וְלֹא מָצְאָה הַיּוֹנָה מְנוּחַ לְכַף רַגְלָהּ וַתָּשֵׁב אֵלָיו אֶל הַתְּבֵה כִּי מַיִם עַל
 פְּנֵי כָל הָאָרֶץ וַיִּשְׁלַח יְדוֹ וַיִּקְחֶהּ וַיָּבֵא אֹתָהּ אֵלָיו אֶל הַתְּבֵה. וַיִּחַל עוֹד שִׁבְעַת יָמִים
 אַחֲרָיִם וַיִּסֹּף שְׁלַח אֶת הַיּוֹנָה מִן הַתְּבֵה. וַתָּבֵא אֵלָיו הַיּוֹנָה לָעֵת עָרֵב וְהָיָה עָלֶיהָ זֵית
 טָרֶף בְּפִיהָ וַיֵּדַע נֹחַ כִּי קָלוּ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ. וַיִּחַל עוֹד שִׁבְעַת יָמִים אַחֲרָיִם וַיִּשְׁלַח
 אֶת הַיּוֹנָה וְלֹא יָסְפָה שׁוֹב אֵלָיו עוֹד. וַיִּסֹּר נֹחַ אֶת מַכְסֵה הַתְּבֵה וַיֵּרָא וְהָיָה חָרְבוּ פְּנֵי
 הָאָדָמָה
 (ח', ב)
 (שם, ו-יג)

לפי בחינה א' מדובר כאמור על תכנית אלוהית לברוא עולם חדש חלף העולם שהשחית דרכו. לכן המבול אינו אמצעי של השחתת כל בשר בלבד, אלא עניינו להחזיר את העולם למצבו קודם גילוי היבשה, ולרוח אלוהים המרחפת על פני המים (עיין בעמ' 192), כדי שממצב זה ייווצר העולם החדש. המעבר מהעולם הישן לעולם המתחדש נעשה במשך שנת חמה (עיין בעמ' 202), להורות על כך שישנה שנת מעבר המשתייכת לשני העולמות (גם חורב המים מעל הארץ בראש השנה [ח', יג] מקביל לבריאת העולם ביום זה). לאורך כל תיאור המבול בבחינה זו, בצד הצגת השלבים השונים של התגברות המים או חסרונם, מתואר גם מצבה של התיבה ביחס לארץ. "ותרם מעל הארץ... ותלך התבה על פני המים... ותנח... על הרי אררט". ובמשמעות הדגשה זו נראה לבאר על פי האמור, שהתיבה היא הגרעין של העולם העתיד להתחדש, ולכן תיאור המבול כולל את התנתקותו של העולם העתיד להתחדש מהעולם הנחרב בעת המבול, ואת התחברותו בשנית בתום המבול אל הארץ שבה הוא עתיד להתחדש.

לעומת זאת בבחינה ב' אין מטרת המבול אלא מחיית האדם וכל חי הנוצר בעבורו, ולצורך זה די בגשמי עוז של ארבעים יום, שאינם מותירים לאדם ולחי מפלט מפניהם.²¹

21. לתיאור החורבן ומיתת כל חי על שתי בחינותיו לא התייחסתי במאמר זה, ועיין בעמ' 181-191. בקצרה אעיר: בבחינה ב' ההתמקדות היא במחיית האדם שכל החי נספחים לו (ז', כג), ואילו בבחינה א' ההתמקדות היא בכל בשר, מן העוף ועד האדם (ז', כא). דבר זה מתאים

כאמור, בפרק א' התיאורים הם אובייקטיביים, לעומת התיאורים של פרק ב' התלויים בעיקר בנקודת מבטו של האדם. לאור זה מתבאר אופיו השונה של תיאור המבול בתהליך התגברותו ושכיכתו, במסגרת שתי הבחינות. בבחינה א' מתוארת ההתרחשות בכל אחד משלבי המבול (כשחלקם מלווה בתאריך לחיי נח) באופן אובייקטיבי. לעומת זאת בבחינה ב' המבול עצמו מתואר בקצרה כמילוי דבר ה' לנח - ירידת גשמים המוחים את כל היקום, ללא הרחבה בתיאור שלביו השונים של התהליך. לאחר תום גשמי המבול אין כל תיאור אובייקטיבי של סילוק המים. הכתוב מתאר את נח הממתין לאפשרות יציאתו מן התיבה, והשלבים לקראת אפשרות זו מתוארים מנקודת מבטו של נח. הוא משלח את העורב ואת היונה ומחכה לשובם. ביטוי נוסף להבדל בין שני סוגי התיאורים ניתן לראות בסיום המבול. השלב של חורב המים מעל הארץ מופיע פעמיים בפרק ח' פסוק יג - "חרבו המים מעל הארץ", "חרבו פני האדמה". הראשון, השייך לבחינה א' (עמ' 200), מתואר באופן אובייקטיבי: "ויהי באחת ושש מאות שנה לחיי נח בראשון באחד לחדש חרבו המים מעל הארץ". לעומתו התיאור השני, השייך לבחינה ב', מתואר מנקודת מבטו של נח: "ויסר נח את מכסה התיבה וירא והנה חרבו פני האדמה".

היציאה מן התיבה

הפסוקים הבאים (ח', טו-יט) מתארים את היציאה מן התיבה בהנהגת שם אלהים. כנגד זה אין הכתוב אומר דבר על היציאה מן התיבה בהנהגת שם הוי"ה (עמ' 203).

בבחינה א' היציאה מן התיבה היא מעבר מהשלב שבו נמצא העולם המתחדש במצבו הגרעיני לשלב של יציאה ממצב זה וחידוש העולם באופן מלא. מובן לפי זה שיציאה זו של נח ומשפחתו והוצאת בעלי החיים עמו היא המשך התפקיד שהוטל על נח שליח האלוהים, ולכן נדרש ציווי אלוהי ביחס ליציאה זו, שהמשכו ברכת אלוהים בשנית - "פרו ורבו ומלאו את הארץ" (ט', א).

לעומת זאת בבחינה ב', כאמור, עניינה של מצוות ה' על הכניסה לתיבה הוא גילוי חסדו של ה' בהצלת חסידיו. עבור הצלה זו די בכניסת נח לתיבה, ולכן הוא מצווה רק על הכניסה. ליציאה אין חשיבות הדורשת ציווי, שהרי בחלוף הסכנה, יצא האדם באופן טבעי ממקום מחסהו, ובשלב זה לא נדרש כל ליווי אלוהי המקביל למה שמצינו בבוא הצרה.

למה שנתבאר כאן בגוף המאמר על היחס שבין האדם לשאר היצורים בשני תיאורי הבריאה, וכן למה שנתבאר בעניין החטא וגזר הדין.

ההבטחה שלא יהיה עוד מבול

הבטחת אלוהים שלא להביא עוד מבול בבחינה א' כלולה בפרשת ברית הקשת (ט', ח-ז):

וְאֲנִי הֲנִי מְקִים אֶת בְּרִיתִי אִתְּכֶם...
...וְלֹא יִהְיֶה עוֹד הַמַּיִם לְמַבּוּל לְשַׁחַת כָּל בָּשָׂר
(ט', ט).
(שם, טו).

ואילו בבחינה ב' היא מופיעה כתגובה לקרבנותיו של נח (ח', כ-כב) (עמ' 203-205):

...לֹא אֶסָף לְקַלֵּל עוֹד אֶת הָאָדָמָה בְּעִבּוֹר הָאָדָם כִּי יַצֵּר לִב הָאָדָם רָע מִנְעֲרָיו...
(ח', כא).

הבטחת ה' שלא יביא עוד מבול על הארץ מתוארת בבחינה ב' כנובעת מקרבנו של נח העולה לריח ניחוח. לעומת זאת, בבחינה א' החלטה זו מתקבלת ללא כל תלות במעשיו של נח, והיא נאמרת במסגרת של הקמת ברית בין אלוהים ובין כל חי - ברית הקשת. ושמעתי מהר"ב שברית זו עניינה מתברר לאחר עשרה דורות, בברית שמקים אלוהים עם אברהם - ברית המילה (פרק י"ז). לשונות פרשת ברית המילה מקבילים בבירור ללשונות פרשת ברית הקשת.²² ואם כן, היסוד להחלטה שלא יבוא עוד מבול הוא יצירת עם ישראל מזרעו של אברהם, העם שעתידי ה' לשכון בתוכו. הבטחת "ונראתה הקשת בענן" (ט', יד) מקדימה ומובילה לקראת האש בענן של התגלות כבוד ה' בישראל בעתיד: "וישפן כבוד ה' על הר סיני ויכסהו הענן... ומראה כבוד ה' כאש אוכלת" (שמות כ"ד, טז-יז).²³ לכן מה שמתארת התורה מיד לאחר המבול הוא היפרדות האנושות ללאומים שונים, דבר המביא לידי יצירת עם ישראל מתוכם.²⁴

ברית הקשת (פרק ט')	ברית המילה (פרק י"ז)
הנני מקים את בריתי אתכם ואת זרעכם אחריכם... והקמתי את בריתי אתכם... לדורת עולם (ט-יב).	והקמתי את בריתי ביני ובינך ובין זרעך אחריך לדורתם לברית עולם (ז).
זאת אות הברית ואתם פרו ורבו (ז).	והיה לאות ברית וארבה אתך... והפרתי אתך... והפריתי אתו והרביתי אתו (ב, ו, כ).

²² "ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם... כמראה אש ונגה לו סביב. כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם כן מראה הנגה סביב, הוא מראה דמות כבוד ה'" (יחזקאל א', כו-כח). דמות כבוד ה' היא כמראה אש, והנוגה סביב כמראה הקשת בענן.

²⁴ ונראה לי לבאר על פי זה את הירידה במספר שנות האדם לאחר המבול. כל עוד לא התפלגה האנושות לעמים, היה כל אדם נבחן בפני עצמו. לאחר ההיפרדות לעמים, כל אדם נבחן כחלק מעמו, ואף לאחר מותו נמשכים חיי הכלל שאליו הוא משתייך. לכן פוחתת החשיבות של אריכות הימים הפרטית, ומחמת כן פוחתים חיי אנוש בשני שלבים: בעקבות המבול, שבו

רואים אם כן שגם החלטת ה' שלא להביא עוד מבול, מוצגת בכל בחינה על פי אופייה העולה מפרקי הבריאה. בבחינה של פרק א', שעל פיה כל מעשי אלוהים מהווים ביצוע של תכניתו המחושבת, כבר כשגוזר אלוהים דין פורענות על הרשעים הוא מחליט לחדש את העולם במתכונת חדשה, שבה ייווצרו עמים ובתוכם עם ישראל שישכון ה' בתוכו. נראה שאף הברית שמקים ה' עם נח בעת שהוא מצווהו על עשיית התיבה (ו', יח), מתייחסת לא רק לביאתו של נח אל התיבה ולהצלתו ביום צרה (כדברי רש"י וראב"ע שם), אלא גם לברית שעתיד אלוהים להקים עמו לאחר המבול (כדברי ראב"ע בסוף דבריו: "והקרוב אלי שזאת הברית רמז לקשת").

לעומת זאת, בבחינה של פרק ב' החלטה זו אינה מתוכננת מראש, ואין היא גומלת כביכול בלבו של ה' אלא בשעה שמעלה נח לפניו את ריח הניחוח. כשם שחטאו של אדם הביא את ה' לקלל את האדמה בעבורו, ורעת האדם בדור המבול מביאתו להחלטה למחותו כי "יצר מחשבות לבו רק רע" (ו', ה); כן ריח הניחוח שמעלה נח מביא להחלטה שלא לקלל עוד את האדמה ולא להכות עוד את כל חי, "כי יצר לב האדם רע מנעריו" (ח', כא).

גמלה ההחלטה לחלק את האנושות לעמים, מתקצרים ימיו בכמחצה - כארבע מאות שנים חלף כשמונה מאות. ומזמן פלג, שבימיו נפלגה הארץ בפועל, מתקצרים שוב ימיו במחצה - לכמאתיים שנה. ואולי לכן רואה התורה חשיבות לציין את סיכום שני חיי האדם רק בהצגת השושלת שקודם המבול (פרק ה') ולא בהצגת השושלת שאחריו (פרק י"א).